

**Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri Üzerine Bir
Değerlendirme (1960-1971)**

An Evaluation on Religion-State Relations in Turkey (1960-1971)

Öz

Din ile siyasal iktidar arasında bulunan ilişkiler, yüzyıllar boyunca toplumsal ve politik yaşamın içerisinde aktif bir rol oynamış ve tarihin çeşitli zamanlarında o dönemin sosyal yapısına göre çeşitli şekillerde oluşmuş ve farklı özellikler barındırmıştır. Din ve devlet arasında bulunan bağlantının ilk dönemlerindeki hali, tarihsel süreçte farklı bölgelerden gelmiş olan birikimler, toplumsal hayatın hem medeniyet hem de kültürel bakımdan yapılarını etkileyip, politik kurumlarının değişime uğramasına yol açmıştır. Devletin yapısı içerisinde gerçekleşen söz konusu köklü değişiklik ve yenilikler, birbirinden farklı idare şekillerinin meydana gelmesine yol açmış, din ve devlet ilişkilerinde çeşitli devlet tipolojilerinin var olmasına neden olmuştur. Bu araştırmanın amacı, 1960 ile 1971 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde din ve devlet ilişkilerinin değerlendirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, literatür araştırması yöntemiyle konuya ilişkin daha öncesinde yapılmış olan araştırmalar ve çalışmalar incelenmiştir.

Abstract

The relations between religion and political power have played an active role in social and political life for centuries and have been formed in various ways according to the social structure of that period at various times in history and have different characteristics. Dec. The state of the connection between religion and the state in the early periods, the accumulations that have come from different regions in the historical process have affected the structures of social life both in terms of civilization and culture, and led to the change of its political institutions. Dec. These radical changes and innovations within the structure of the state have led to the formation of different forms of administration, and have led to the existence of various state typologies in relations between religion and the state. The aim of this research is to evaluate the relations between religion and state in the Republic of Turkey between 1960 and 1971. Dec. In line with this purpose, previous researches and studies on the subject were examined by literature research method

Giriş

İnsanlık tarihinin sürekli sorulan soruları arasında yer alan “din nedir?” sorusu üzerine sayısız yanıtlar verilmiştir. Pek çok birey kendi görüş ve ulaştığı bilgiler sonucunda bu soruya cevap niteliğinde dini tanımlamaya çalışmıştır. Din kavramının tanımlaması bir yana, din kavramının sınırları ve mahiyetlerini belirleme de zorluklar ile karşı karşıya kalmıştır. Üzerinde en fazla itilaf edilmekte olan konular arasında yer alan din kavramını tanımlama konusunda aşırı öznelliğin hakim olduğunu tüm insanların kabulleneceği bir tanımlamanın olmadığını ifade etmek mümkündür. Kişiler hislerini ve inanışlarını ne kadar düzene sokmaya çalışsalar bile, kendi düşünce ve din anlayışlarına göre kavramsal tanımlama yapmaktadırlar. Din, toplumsal ve kişisel bakımdan geniş bir kapsamda kuvvetli işleve sahip olan bir kurum olarak tanımlanabilmektedir.

İnsanoğlu, tarih sürecinde yönetme/idare etme davranışını ve dini yaşamı iç içe geçirerek bugüne kadar ulaştırmıştır. Gerek siyaset gerekse din yönetimi insanlık tarihinde pek çok konuda ortak paydada buluşmuştur. Bilhassa Hristiyanlık dininin ilk zamanlarında Hz. İsa’nın “Kayser'e ilişkin şeyleri Kayser'e, Tanrı'ya ilişkin olanları da Tanrı'ya verin” demesi ile dünyevi olanla dini olanın ayrımı yapılmış ve din ve devlete sınırlar çekilmiştir. Zaman içerisinde Roma İmparatorluğunun

Mutlu Sesli

Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü Siyaset ve Sosyal
Bilimler, Tokat, Türkiye, mutlu.sesli@gop.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1009-0041>.

Fatih Demir

Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu
Yönetimi ABD, Tokat, Türkiye,
fatihdemir83@hotmail.com,
Orcid No: <https://orcid.org/0009-0004-3191-9789>

Makale Türü / Article Type

Research Article / Araştırma Makalesi

Anahtar Kelimeler

Devlet, Din, Din ile Devlet.

Keywords

State, Religion, State with Religion.

Submitted: 22 / 08 / 2023

Accepted: 01 / 09 / 2023

kuvvetini kaybetmesiyle beraber dini alan kuvvet kazanmaya başlamış ve kendi topraklarını elde ederek bu dünyaya ait olanı baskı altına almıştır.

Siyaset, bir bilim alanı olarak nesnel hakikat ya da bilginin peşinde tümünden gelim ve tüme varım tekniklerini kullanmakta ve ampirik bilgi ile desteklenmekte olan analizler gerçekleştirerek “*var olanı*” açıklama çabası içinde olan bir bilim dalı olarak bilinmektedir. Siyaset bu manada nesnel bilgiyi, bilimsel yöntemler ile erişmeyi amaç olarak belirleyen bir disiplindir. Fakat siyaset, mühendislik, tıp ya da coğrafya benzeri alanların tam tersine tüm insanların bir açıdan kendilerini bilgili gördükleri bir alan izlenimlerine sahiptir.

Bu araştırmada, 1960 ile 1971 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nde din ve devlet ilişkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 1960-1971 tarihleri arasında din-devlet ilişkilerinin araştırılmasının sebebi 1960 yılında darbe sonrası yeni anayasa ile dine verilen konum ve bu anayasanın şartlarına göre kurulmuş ve daha sonra kapatılan Milli Nizam Partisi’nin konumunu araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda, literatür araştırması yöntemiyle konuya ilişkin daha öncesinde yapılmış olan araştırmalar ve çalışmalar incelenmiştir.

1. Din Kavramı

Psiko-sosyal bir derinlik ve içeriğe sahip olan (Avcı ve Köroğlu, 2021: 362) din, insanla Yaratıcı arasında olan ilişkileri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Din, kişinin hayatını anlamlı bir hale getirmesi için değer sağlamakta ve kişiyi doğru yola yönlendirmektedir. Bununla beraber kişiye bakış açısı da edindirmektedir. Dinin, kişiler tarafından kendi yaşamlarının farklı yerlerine girmiş olması ve toplumsal normlar yaratması, dini tüm alanlarda karşımıza çıkartan unsurlardır (Çifçi ve Erdem, 2013: 118).

Din kavramı, kutsal olana göre kurumsal bir hale gelmiş eylem ve eğilimler manasına gelmektedir. Din, hayatın anlamı, ölümden sonra yaşam, barış, kurtuluş, ölüm, kötülük, ıstırap veya yeniden doğuşta dahil olacak şekilde iyi bir geleceğe yönelik umut duygusu gibi nihai önem arz etmekte olan konular ile alakalı endişeleri tanımlamaktadır. Dinin kutsal hakkında olan fikir ve düşünceleri ifade ettiği sosyal düzenler içerisinde kapsamlı bir farklılık bulunmaktadır. Söz konusu fikir ve düşüncelerin sosyal, deneyimsel ve kültürel formlardan uzun bir süre tortulaşmış olması, dinin hemen hemen bütün bilinen toplumlar içerisinde kalıcı ve kuvvetli bir kurum olmasına yardım etmiştir. Dünyanın en kapsamlı dinlerinin hepsinin birbirinden ayrılan özellikleri, kutsal ve insanlar arasında bulunan karşılıklı ilişki ve etkileşimleri sembolize etmenin belli yollarını temsil etmeleri olarak bilinmektedir. Hristiyanlık ve Yahudilik, seküler ve kutsal arasında bulunan açık bir ayrımı devam ettirmektedir. Bunları kategorik bir şekilde ayrı alanlar olarak incelemektedirler. Fakat Şinto, Budizm, Hinduizm ve oldukça fazla sayıda yerli kültür, kutsallığı bütün varoluşun için bir özelliği şeklinde nitelendirmektedir. Ayrıca bütün dinler, topluluk, zaman, kutsal mekan, kutsal metin, ritüel, sembol, efsane ve varlığın ayırt edici terimleri yardımı ile kutsal ve seküler alan arasında yer alan ayrışım noktalarını yönetmekte ya da sembolize etmektedirler (Outhwaite, 2008: 566).

Din, fenomen bir şekilde insanların tarihinde özel bir konuma sahip olmaktadır. Antropologların, etnologların, arkeologların vd. bilim adamlarının saptamasına göre insan ile beraber var olmuş bir fenomendir. Tarih içerisinde din, insanlar ile beraber var ola gelmiştir, dinsiz bir topluma tarih içerisinde rastlanmamıştır. En ilkelinden en gelişmişine dek neredeyse tüm toplumlarda din olgusu tespit edilmiştir (Adam ve Katar, 2005: 2).

Din düşüncesi, antropolojiyle ilgilenmekte olan bilim adamlarını sürekli meşgul etmiş bir kavramdır. Nitekim hem günümüzde hem tarihte ister sanayi öncesi ister sonrası toplumlarda olsun dinsiz olan bir topluma rastlanmamış, dini duygunun ve hayatın kişilerin ruhlarında diğer yaşamlardan ne kadar önem arz eden değişiklikler oluşturduğu ve söz konusu duygunun toplulukların siyasi, ekonomik, düşünce ve sanat benzeri alanlarda ne ölçüde büyük bir etki oluşturduğu bariz olarak görülmüştür. Din düşüncesi, tarihten önceki kişilerde bile görülmüş varlığı inkar edilmeyecek biçimde açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Almanya ülkesinde Düsseldorf çevresinde, İsviçre ülkesinde, Güney ve Orta Avrupa bölgesinin farklı eyaletlerinde günümüzden yaklaşık olarak 100 ila 150 bin sene önce yaşamını sürdürmüş kişilere ait mağaralar

içerisinde keşfedilmiş kafatasları, yaratıcılara sunulmuş olan kurbanlar ve bazı insan kemikleri üzerinde yapılmış olan araştırma ve çalışmalar, en ilkel çağlarda bile dinin var olduğunu kanıtlamıştır. Bu sebepten dolayı din kavramının bilimsel şekilde gerek tarihi gerekse coğrafi açıdan tüm alanlarda her daim olduğu kanıtlanmıştır. Din kavramı böylelikle insanlığın yaratılmasından ve doğmasından bu yana evrensel bir fenomen şeklinde bugüne dek süre gelmiştir (Yüksel, 1999: 79).

Dini, batılı araştırmacı bireyler genel olarak tarihi, kültürel ve sosyolojik koşullar oluşturduğu bir kavram şeklinde kabul etmişlerdir. Bununla beraber insan açısından bakarak da din kavramını tarif etmeye çalışan kişiler de olmuştur. Örneğin, Chevalier, din kavramını “*insan ile yüce kudret arasında var olmuş, düşünülmüş bir ilişkiler sistemi*” şeklinde tanımlamış ve odağını yaratıcı ile insan ilişki ve etkileşimine odaklamıştır. Öte yandan Tolstoy’da din kavramını “*hakiki din, birey ile onu kuşatan sonsuz yaşam arasında ilişkinin kurulmasıdır ve bireyin yaşamının bu sonsuzlukla birleştirilerek, bireye davranışlarında yol göstermektedir*” şeklinde ifade ederek dinin hem ölümün ardından yaşanacak olan hayattaki yerine hem de dünyevi konumu ve önemine vurgu yapmıştır. İslam bilgilerindeyse din tanımlamasının yapılması konusunda Kur’an-ı Kerim ve Hadisleri referans olarak almış olduğu çöze çarpmaktadır. İslam alimleri arasında yer alan Seyyid Şerif el-Cürcani, “*Ta’rifat*” isimli yapıtı içerisinde dini akıl sahibi olan kişilerin peygamberin getirmiş olduklarını tasdikleyen ilahi bir kanun olarak tanımlamaktadır (Güler, 2001: 44).

Başgil (2007: 68-69)’e göre din, akli selim ile düşünülen ve ruh ile sezilerek kabul edilen ilahi bir kanundur. Kişi, bahsedilen kanunu, sanat ve ahlak duygusu, yüksek insanlık gibi ancak daha ince ve yüce bir duygu şeklinde sezmekte, akıl süzgecinden geçirmekte, yürütmekte ve kabul etmektedir. Başgil’e göre din kavramının manası şunları kapsamaktadır; iyilik, adalet, feragat, sadakat, fazilet ve harap gönüllerin şenliğidir, samimiyetin kaynağıdır. İlaçların dindirmekte yetersiz kaldığı acı hislerinin ilacı, ümit ve imkanların tükenerek sönmüş olduğu yerden başlamış olan ümit ve imkan yolu, yok olmaktan hiçliği karanlık yerlerine gömülerek, gitmekten korkan insan içinin ışığı, birey vicdanında yaşam bulmuş olan inanma gereksiniminin en parlak ve berrak belirmesidir (Başgil, 2007: 69).

Din, kutsal düşünce ve müminlere dayalı olan bir sosyal ve dinsel topluluk içerisinde birlik olmasını sağlamakta olan semboller, pratikler ve inançlar kümesi olarak tanımlanmaktadır. Kutsallıkta huşu duygusu hakim olduğundan dolayı din hariciyle tam bir karşıtlık içerisinde bulunmaktadır. Din terimini sosyologlar, yaratıcılara veya bir yaratıcıya olan inanç ile değil, kutsal olana göndermede bulunarak tanımlamışlardır. Bu durumun nedeni, toplumsal kıyaslamayı mümkün kıldığındandır (Marshall, 1999: 156).

Terim olarak din kelimesiyle Türkçe diline Arapçadan gelmiştir. Eski Türk toplumlarıysa ruh ve beden, diğer bir ifadeyle bilgi ve nefis eğitimini tanımlamak için “*din, tin, tm, ten*” kelimelerini kullanmışlardır. Oğuzların “*din*” kelimesini kullanmış olduğu bilinmektedir. Arapça dilindeyse din kelimesinin çeşitli manaları bulunmaktadır. Saf Arapça dilinde adet ve örf manası taşımak ile beraber İbrani ve Arami kökten geçmiş olan hüküm anlamına gelmektedir. Eski Farsça dilindeki “*Avesta*” kelimesi de dinin anlamı olarak kullanılmakta olan “*daena*” veya orta İran’da kullanılan “*den*” kelimesinden alınmıştır. Yabancı pek çok kök ve anlamların zaman içerisinde kelimenin yapısı üzerinde birlikte olması ve aşırı kökün olması mümkündür. Bu sebepten dolayı din kavramının dil biliminin anlamı net bir şekilde tanımlamak mümkün değildir (Tümer, 1987: 214).

Din kavramının İslam dininden önceki edebiyat içerisinde 3 kök anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlar: huy ve adet, karşılık verme ve itaat manalarını taşımaktadır. Din kavramının kökünden gelen Kur’an-ı Kerim’de yer alan kavramlarsa şu şekildedir: itaat, hükmetme, şeriat, inkıyat, ceza, ibadet, taat gibi manaları bulunmaktadır. Tüm bunların yanı sıra hesap, İslam benzeri manalarda da yer almaktadır. Genellikle bir terim olan “*din*”in hesap, ibadet, saltanat, idare, gidiş, hal, hüküm, adet ve ceza benzeri sözlük anlamları bulunmaktadır. Hem hakimiyet hem de teslimiyet benzeri zıt anlamlara sahip olduğu da göze çarpmaktadır (Tümer, 1987: 216).

Çifçi ve Erdem (2013:118)’e göreyse dinin sözlük içerisinde tevhid, hüküm, İslam diğer yandan ibadet, şeriat, takva gibi Allah katında kulluk görevinin belirtilerini ifade eden anlamları da mevcuttur. Din kavramının Kur’an-ı Kerim’de geçen manalarıysa şu şekilde tanımlanmaktadır;

“Doğru ile yanlış ayırmaya yarayan bir ölçü olduğu, bireyi doğru yola sevk eden bir yol gösterici, gösterdiği yolda bireyin yoluna ışık tutan nur”. Çifçi ve Erdem buradan yola çıkarak Kur’an-ı Kerim’de yer alan dinin tanımlamasını şu şekilde yapmaktadır; bireylerin dünya ve ahiretteki mutluluk kaynağını sağlayan, adalet ve halka ulaştıran değer ve ilkeler bütünüdür.

Aygen (2019: 519)’e göreyse din kelime olarak hüküm, hizmet, ihsan, kaza, siyaset, hal, vera, malik olma, ulemayı sevme, bir şeyi adet eyleme, itaat etme, galebe çalma, adet, hesap, ceza, ivaz, şeriat ve kişiyi hoşlanılmayan şeye yönlendirmektedir. Terimsel açıdansa şu şekilde ifade edilmektedir; iman ve amel mevzu olarak kişilere Allah tarafınca sunulmuş olan hak ve hakikat kanunlarının tümüdür. Diğer bir tanımlamadaysa, kavram olarak din çok daha kapsayıcı bir şekilde şöyle ifade edilmektedir; kişilerin pek çok ya da bir yaratıcıya inanış ve bağlanışları ile kurmuş oldukları düşünme ve davranış düzenidir.

2. Devlet Kavramı

Devletin genel geçer bir tanımının yapılması güçtür. Çünkü devlet kavramı soyut ve çok yönlü bir olguya işaret etmektedir. Bu nedenle her disiplin ve her birey kendisine uygun tanımlar yapmıştır. Bu farklılık devletin mahiyeti hakkındaki temel anlayıştan kaynaklanmaktadır (Kapani, 1997: 34).

Devlet, yapısı, kurumları, fonksiyonları, birey ve toplumla ilişkileri ve hayatımızı doğrudan etkileyen kararları ve uygulamaları ile siyasi tartışmaların odağında yer almaktadır. Özellikle modern devlet en demokratik olanından en totaliter ve otoriter olanına kadar bireyler ve toplumlar üzerinde başka hiçbir kurumun sahip olamadığı belirleyiciliğe ve yetkiye sahiptir. Bu nedenlerle bazıları için devlet “en yüce kurum” ya da “kurumlar kurumu” kimileri için bir “Leviathan” kimileri için ise “geçici bir kötülük” anlamına gelmektedir (Özipek, 2006: 71).

Devlet anlamı itibari ile “dolaşmak”, “üstün gelmek”, “el değişmek”, “zafer edinmek”, “bir durumdan başka bir durum haline dönmek”, “değişmek”, “nöbetleşe birbiri ardına gelen” gibi pek çok manalara sahip Arapça kökene sahip bir kelime olarak ifade edilmektedir. Batıda yer alan manalarındaysa Latince kökene sahip olan “status” “vaziyet ve durum” manasına gelen kelimedenden türetilerek “stat”, “etat”, “stato” ve “state” manalarına gelip bu şekilde tanımlanmaktadır. Uzun bir zaman, makam, süre, servet ve şeref manalarında kullanılmakta olan kelime 14.yy’da günümüzdeki anlamıyla yeni yeni kullanıma başlamıştır. Devlet kavramının tanımlaması tarihe farklı şekillerde çıkmıştır. Tarihin ilk dönemlerinden bugüne dek olan süreç içerisinde sosyal hayatın vazgeçilmez belirleyicisi ve düzenleyicisi olarak devamlı süregelmiştir (Çifçi ve Erdem, 2013: 119).

Gözler ise devletin tanımını şöyle yapmaktadır; devlet kavramının İtalyan dilinde karşılığı “Stato”, Latince karşılığı “Status”, İngilizce karşılığı “State”, Fransızca karşılığı “Etat”, Almanca karşılığı “Staat” ve İspanyolca karşılığı “Estado”dır. Ancak Latince olarak belirtilmiş olan “status” kelimesi, devlet kavramını tanımlamak için ilk kez 16.yy’da İtalya ülkesinde kullanılmıştır. Machiavelli, modern manada devlet manasına gelen Stato kelimesini “Prens” isimli eserinde kullanmış olduğu varsayılmaktadır. 15 ve 16.yy’larda devlet manasına gelen stato kelimesi Fransızca, İngilizce ve Almancaya girmiştir (Gözler, 2016: 60).

Devletin kullanması zaman içerisinde değişim ve gelişime maruz kalmıştır. Bu bakımdan eski Yunanistan bölgesinde polis kelimesi devlet için kullanılan bir kelimeydi. Romalıların “civitası”, “res publica” ve devlet kelimesine yakın olarak kullanılmıştır. Bahsedilen kelimeler arasında yer alan res publica kelimesi, kamu malı, “civitas” ise kent devleti, site manalarına gelmekteydi. Res publica zaman içerisinde değişim ve gelişime maruz kalarak Fransızca dilindeki cumhuriyet manasına gelen “republique” haline dönüşmüştür. Orta çağ döneminde devlet için “imperium” ve “regnum” terimleri kullanılmıştır. Orta çağ süresi boyunca devletle eşdeğer manalara gelen “populus, gens, terre ve land” kelimeleri kullanılmıştır. Ayrıca “citta, cite, ville, bourg” benzeri şehir anlamlarına gelen terimler de kullanılmıştır (Gözler, 2016: 59).

Eski Türklerdeyse devlet, “il” olarak kullanılmıştır. İl kelimesinin Göktürk ve Uygur dönemlerindeki kullanım şekillerinin karşılığı Çince de “kuo” kelimesiydi. Bu kelimeyse devlet manasında kullanılmıştır (Niyazi, 2015: 26).

Tarih içerisinde pek çok düşünür ve filozof devlet kavramını tanımlamaya ve devlet kavramını anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu düşünürlerden bir tanesi olarak bilinen İbn Haldun, “Mukaddime” isimli eseri içerisinde devlet kavramını aile üyelerinden başlayarak tanımlamaya çalışmıştır. İbn Haldun’a göre devlet kavramının gücü asabiyet, diğer bir ifadeyle yakınların bağları ile sağlanabilmektedir. Mukaddime kitabında devlet olabilmenin süre zarfını şöyle ifade etmiştir; bireyler, doğası gereğince uğrayabilecek oldukları bir haksızlığı önleyebilecek, bu haksızlığı düzenleyebilecek bir yargıca ve düzene ihtiyaç duymuşlardır. Bahsedilen kuvvetiyse başlangıç zamanında yakınların birliğiyle sağlamışlardır. Yakınları birliğiyle sağlamış olan söz konusu egemenliği sürdürebilmek ve bu egemenliği daha fazla genişletmek istemektedirler. Bunun sebebi, insanlık tabiatı bahsedilen egemenlikten haz almıştır, egemenliğini sonraki aile fertlerini himayesine alıp genişleterek kabileyi hakimiyetine almak ve söz konusu hakimiyeti yakınlık bağıyla devam ettirmek, sonrasında devlet kuvvetine getirinceye dek bu durumu sürdürmektir. İbn Haldun’un devlet kavramını, toplumun yakınlık bağıyla sağlamış ve bu yakınlık bağı ile gelinen son durum olarak tanımlamaktadır (Haldun, 1977: 330).

Daver (1969: 166) devlet kavramında şu şekilde söz etmiştir; “devlet, kurumların kurumu, bizzat devlet ise siyasal kurumların en büyüğüdür demektedir”. Kapani (2014: 38) ise devlet kavramını soyut anlamıyla tanımlamaya çalışmıştır. Ona göre devlet kavramını tanımlayabilecek tüm unsurları bir araya getirebilmek, devletin ne olduğunu bizlere anlatmak konusunda yetersiz kalmaktadır. “Devlet, ne siyasal ve hukuksal düzendir, ne insan topluluğudur, ne iktidardır ve ne sadece ülkedir ne de bunların sentezi ve toplamıdır” demektedir. Devlet, tüm bunlar dışında soyut, göz ile görülemeyen, el ile tutulamayan ve bunların dışında bir kavramdır. Gerçekçi bir düşünceye sahip olan bilim adamlarının örneklendirmiş olduğu gibi devleti gören hiç kimse olmamıştır. Devlet, sadece olgu olarak gerçekliği olan bir idea ürünü şeklinde ifade edilmektedir.

Kapani (2014: 38)’nin vurguladığı soyut kavrama sahip olan devlet tanımlamasından söz etmiştik, modern zaman içerisinde devlet teriminin gelişmesi, tamamlanması ve tanımlanması bugünün değer ve tutumlarından soyutlanan bir perspektiften tekrardan tanımlanması devlet olgusu adına en uygun olandır. Weber, “ekonomi ve toplum” isimli eseri içerisinde modern devlet anlayışının ana özellik ve niteliklerinden söz edilmektedir. Weber, modern devlet anlayışını belirli bir idari kadronun hukuksal ve yönetsel düzen de kontrol etmiş olduğu, söz konusu kadronun yönetmelikler ile de kendilerini kontrol altında tutabildiği bir düzene sahip olarak göstermektedir. Bahsedilen idari düzen ve kadronun değişime uğramasının da yasama ile beraber gerçekleşebilecek olduğundan söz etmektedir. Bu sistem yalnızca devlet ve devletin vatandaşlarını içermemektedir. Sistem, yargı alanındaki bütün faaliyetler üstünde otorite oluşturmaktadır. Weber, burada devlet kavramının otoritesel sınırlarını insanlar üstünden çıkarmaktadır. Böylelikle bölgesel seviyede zorlayıcı kuvvet olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu kuvveti bir metaforla beraber babanın çocuklarını disiplin etmesiyle benzerlik göstermekte ve meşru olduğuna vurgu yapmaktadır. Devleti, ailenin reisinin bağımsız otoritesi ile eşdeğer tutmaktadır. Genişletilmiş hakların olduğunun da altını çizmektedir. Bu sebepten dolayı modern devlet anlayışının yapılmış olan benzetmelerdeki gibi kuvvet kullanımını tek elde toplama faaliyeti gerçektir (Weber, 2012: 166-167). Bu organizasyonun bürokratik yapısı, etkili bir işleyişi gerçekleştirebilmek adına tasarlanmış şekilsel kurallar ile yönetilmesi manasına gelmektedir. Amaç olarak standart ve kurallar, bütün karara varma süreçlerinde geçerli sayılmak ve böylece kısmi ya da kişisel konuları süreç içerisinde çıkarmak içindir. Bürokratik yapıda meydana gelen ilerleme, iş ortamındaki nitelik ve performans kazanımı bakımından ölçülmekte olan liyakata dayanmaktadır. Bahsedilen liyakat profesyoneller, memurlar ve işinde uzmanlaşmış olan görevliler tarafınca doldurulmaktadır. Yapının aşağı ve yukarı düzenli etkileşimi ve üst kademelerden gelen talimat ve emirlere yüksek seviyede itaat ve disiplin bulunmaktadır. Modern devlet anlayışında bürokratlar ve çalıştıkları yapılar çoğunlukla ulusal başkent içerisinde yer alan merkezi bir devlete ve başkent haricinde olan yerlerde yönetimi sürdüren bölgesel bir aygıtı ayrılmışlardır (Grill, 2017: 3).

Modern devlet özetle kökenini feodalitenin yıkılışı ile başlayan ekonomik ve siyasal dönüşümün bir uzantısıdır. Feodal sistemin çöküşü ile birlikte, burjuvazinin yükselmesi, sanayi devrimi, toplumsal ve ekonomik gelişmeler modern devletin doğuşunu hızlandırmıştır. Modern

devlet meşruiyetini ulus kavramından almaktadır (Durdu, 2009: 39). Ulus devlet olarak da anılan modern devlet tarih sahnesine mutlakiyetçi monarşi olarak çıkmış ve bu olgu modern devletin ilk formülasyonunu oluşturmaktadır (Aktel, 2003: 29).

Ayrıca devletin üç gruba ayrılmakta olan fonksiyonları da mevcuttur. Bu fonksiyonlar, klasik kaynakları harekete geçirici ve sosyal fonksiyonlardır. Klasik sayılmakta olan fonksiyonlar, güvenlik, vergi toplama, adalet, savunma ve dış ilişkilerden meydana gelmektedir. Bahsedilen fonksiyonların bulunmadığı bölgede devlet anlayışından söz etmek fazlasıyla zordur. Diğer bir fonksiyon olan sosyal ise, özetle sosyal devlet anlayışını ifade etmektedir. Sosyal fonksiyonda devlet, toplumda yer alan sosyal gruplara, diğer bir ifadeyle çocuklara, yaşlılara, yoksullara vb. yapmış olduğu sosyal yardımları konu olarak almaktadır. Son elli senede sosyal devletin gelişmesiyle fonksiyon önemli ölçüde bir yol kat etmiştir. Tarım, sanayi ve ulaştırma sektörlerine yardımda bulunması, teşvik olması ve destek vermesi ise kaynakları harekete geçirici fonksiyonudur. Avrupa toplulukları arasında devlet anlayışının fonksiyonları, klasikten kaynakları harekete geçiriciye ve son olarak sosyal fonksiyonlara doğru bir gelişim kat etmiştir. Günümüz dönemindeyse devlet anlayışının gerek piyasaya verilen değer artması gerekse etki alanlarının küçültülmesi sonucunda tekrardan klasik devlet anlayışına dönüşmesi hız kazanmıştır (Eryılmaz, 2000: 26).

3. Din-devlet İlişkileri

Din, kişilerin hayatlarının düzenlenmesi, politikaysa toplum ve milletlerin hayatının düzenlenmesiyle ilgili olan terimlerdir. Politikanın anlam kapsamı dar ve hayatın belli alanına hitap etmesinin yanı sıra, dinin kavramsal kapsamı çok daha geniş ölçeklidir. Politika, yalnızca kişilerin toplum hayatı içindeki birbiriyle olan ilişki ve diyaloglarını düzenlemektedir. Öte yandan dinse, kişilerin birbiriyle olan diyalog ve ilişkilerinin yanı sıra, kişinin iç dünyasına seslenmektedir. Kişiyi doğru ve güzel bir biçimde eğitmeyi amaçlamaktadır. Kişi, sosyal hayatını bahsedilen nokta üzerinde kendi oluşturmakta ve politika kişinin hayatına bu aşama esnasında girmektedir. Fakat politikanın kişiyi, dini açıdan belirli kural ve koşullar kapsamında harekete zorlaması beklenmektedir. Bu kuvvet sosyal düzende kişiyi kurallara uymakla zorunlu kılan bir kuvvettir. Bu kuvvet devlet olarak bilinmektedir (Aygen, 2019: 520).

Dinle siyasal iktidar arasında bulunan ilişkiler, yüzyıllar boyunca toplumsal, politik yaşamın içerisinde aktif bir rol oynamış ve tarihin çeşitli zamanlarında o dönemin sosyal yapısına göre çeşitli şekillerde oluşmuş ve farklı özellikler barındırmıştır (Özek, 1980: 7). Din ve devlet arasında bulunan bağlantının ilk dönemlerindeki hali, tarihsel süreçte farklı bölgelerden gelmiş olan birikimler, toplumsal hayatın hem medeniyet hem de kültürel bakımdan yapılarını etkileyip, politik kurumlarının değişime uğramasına yol açmıştır. Devletin yapısı içerisinde gerçekleşen söz konusu köklü değişiklik ve yenilikler, birbirinden farklı idare şekillerinin meydana gelmesine yol açmış, din ve devlet ilişkilerinde çeşitli devlet tipolojilerinin var olmasına neden olmuştur. Zamanla devletin sosyal hayatın gelişimi nedeniyle toplumsal ilişkiler nicelik bakımından artış göstermiş ve gittikçe daha karmaşık bir hale bürünmüştür. Toplumsal hayat, tarihsel süreçte değişim ve gelişime maruz kalmıştır. Dinamik bir süreçte sürekli yerini almıştır. Bu sebepten dolayı toplum kuralları, toplumsal yaşamı düzenlemek adına değişime uğraması gerekli olmuştur. Dini özellik açısından inançlar zor değişen niteliğe sahiptir. Bu nedenle hukuk normları dini normlardan zaman içerisinde ayrılarak toplumun ve dönemin ihtiyaç ve gereksinimlerine göre özerk bir yapı yaratmıştır. Bununla beraber din ve siyaset alanlarında bir farklılaşma meydana gelmiştir. Farklılaşma ve değişimin var olduğu doğrultuda dini alanla siyasi alan kendi kendine ayrılmıştır. Bu sebepten dolayı siyasal iktidarla dini iktidarın birbirinden ayrılması, dönemin ihtiyaç ve gereksinimlerine göre dini normlardan tamamen bağımsız bir şekilde hukuki düzenlemeler oluşturmuş, tarihi süreçte söz konusu durum yeni devlet düzeni anlayışını yaratmıştır (Uslu, 2004: 236).

Siyasi iktidarla dini iktidarın birbirinden ayrılması, tam anlamıyla dinden ayrılma manasını taşımamaktadır. Din, üyelere hastır, diğer bir ifadeyle insan haricindekileri içermemektedir. Bu sebepten dolayı kişilerin oluşturduğu varlıkların dininden söz edilmemektedir. Toplum ve toplumun egemenliğinin sembolü olarak nitelendirilen devletin dini olmayabilir. Devlette iktidarın

meşruluk kaynağı ya da dinsel toplum düzenleri ilahi olan toplumsal düzenler teokratik düzenlerdir. Teokratik düzen içerisinde din kamusal bir değere sahiptir. Teokratik düzen içerisinde vicdan ve din özgürlüğü, eşitlik benzeri önem arz eden olgular ortadan kalkmaya başlamış ve milli devletin yerini oligarşik yapı almıştır. Öte yandan din kavramının insanlara has olması, dinin kamusal bir karaktere sahip olmadığını göstermektedir. Böylelikle dinin devletten ayrılmış olduğu toplumlar içerisinde yok edilmiş olan şey din değil, tam tersine dine izafe edilen kamusal manadır (Hafızoğulları, 1997: 41-42).

Din ve devlet arasında bulunan bağlantılar, sosyal ve politik durumlar kapsamında, dini bir emir olmaktan ziyade şekillenmiş bir durum olarak nitelendirilmektedir. Din ve devlet ilişkilerinin, sahip olduğu akıcı ve dinamik karakterler ile yalnızca dini çerçeveye sıkıştırılmaması gerekmektedir. Bu sebepten dolayı, siyasal iktidarın kaynağı, tarihsel süreçte git gide tanrısal olandan olmayana doğru hız kazanmış ve yeni kaynağı toplum olmuştur. (Sambur, 2009: 55).

Böylelikle millet, meşrulaştırma aracı ve kuvveti olarak zaman içerisinde din kavramının yerini almıştır. Siyasal iktidar, yasal meşruluk halini millet teriminde bulması ile beraber dini iktidar, siyasal iktidarın haricinde olan bir iktidara dönüşmüştür. Siyasal iktidarla dinsel iktidarın birbirinden ayrılmış olması laiklik sistemini meydana getirmiş, siyasal iktidarın niteliği ve geçerliliği bunlara bağımlı bir şekilde şekil değiştirmiştir. Siyasal iktidar, yapısı ve şekillenmesiyle dinsel öğelerin bağlantıları tarihsel süreçte değişen, siyasi iktidarın uygulanış biçimi açısından belirlenmiş olan çeşitli politik şekillenmelere yol açmıştır. Dinsel öğelere siyasal iktidar yapısı açısından dikkat etmek gerekmektedir. Bunun sebebi, dinsel öğeler kişinin ilişkileri ve söz konusu ilişkiler neticesinde meydana gelen toplumsal ve siyasal yapının haricinde soyut, kendine özgü bir şekilde incelenmesi fazlasıyla zordur (Özek, 1980: 10).

Devlet ve din ilişkisi sadece siyasal iktidarın meşrulaştırılması bakımından sade bir biçimde ele almamak gereklidir. Tüm bunların haricinde dinleri bir dünya görüşüne sahip veya yumuşak ideoloji şeklinde konu alındığı zaman, onların üyelerinin yerine getirmelerini bekledikleri buyrukların haricinde kişilere kimlik kazandırdıklarını, davranış ve tutumlar yaratarak ne zaman ve nasıl hareket edilmesini veya edilecek olduğunu tasarladıkları göze çarpmaktadır. Böylelikle bir din, toplum içerisinde hayatına devam eden kişiler için eylem ve davranış ölçütü koyuyor ise politikanın bunun dışında olması mümkün değildir. Bu doğrultuda siyaset ve din sadece temas noktalarına değil, ayrıca kimi müşterek noktalara da sahiptirler. Hem siyaset hem de din, insan eylem ve davranışlarının içeriğini belirlemek ve kişi eylemlerinde değerlerin gerçekleştirilmesi ile ilgilenmektedir. Bahsedilen değerlerin kökleri ve bu köklere bağlı amaçlar nispeten zıt nispeten de özdeş olmaktadır (Özek, 1980: 10).

Dinler, kendilerine özgü değerleri sözel geleneksel istekler üzerinden ya da inançlarını temellendiren ve özetleyen kitaplar üzerinden üretmektedirler (Köktaş, 1997: 40). Bu sebepten dolayı, esas davranışların temel itibari ile sürekli geçerliliğini koruduğu ve devamlılık arz ettiği kabulünden hareket edilmektedir. Böylelikle zamanla değerlerinde bir farklılaşma ve değişme, diğer bir ifadeyle tarihsel süreçte kişilerin ve toplumların yaşam koşullarının değişmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Bunun haricinde politika da kendi normatif istek ve arzularının farklı temellere sahip olduğunu savunmaktadır. Bütün bunlar bilinçli bir biçimde dini esas alan anlayışlara dayanmaktadır. Pek çok durumda politika, tarihsel süreçte görüşlerin farklılaşması ile faaliyet tarzları ve yöntemlerinde de değişmelerin olacağını onaylamaktadır (Köktaş, 1997: 41).

Din ve siyasetin, faaliyet kapsamlarına yönelik değer kataloglarının amaçları da çoğu kez nispeten aynı olmaktadır. Din, ilk olarak çevre ile ilişki halinde ve böylelikle de diğer insan ve toplumlar ile ilişki halinde üye ile ilgilenmektedir. Politika, her daim kişilerin ve toplumların ilişki ve etkileşimlerine çoğulculuğunu koşul olarak göstermektedir. Dinler için genellikle, öncelikle üyelerin diğer dünyadaki kurtuluşu bahis konusuyken, politika bu dünyayı düzenlemeye çalışmaktadır. Öte yandan dinler ve siyaset, isteklerinde bulunan farklılıklara rağmen aynı kişilerin kanaatlerine, değerlerine ve davranışlarına yönelmektedirler. Siyaset, düşünsel bir şekilde insanların huzurunu yaşadığımız dünya içerisinde güvence altına almaktadır. Din, vazifesini, inancın bu dünyaya etkisinin potansiyelini onaylayıp kişilerin sonsuz kurtuluşu deneyimlemesi şeklinde anlamlandırmaktadır. Bu sebepten dolayı dinler, bu dünyayı da etkisine aldıklarından

dolayı toplumsal gerçekliğe etki etmek ve tasavvurlarının bu dünyayı etkilemesi için gayret göstermektedirler. Ayrıca din ve siyaset hem birbirlerini destekleyebilmekte hem de birbirleriyle çatışabilmektedir (Köktaş, 1997: 41).

4. 1960-1971 Tarihleri Arasında Din-Devlet İlişkisi

27 Mayıs 1960’da radyoda Alparslan Türkeş tarafından okunmuş olan bildiriyle beraber bir darbe girişimi olduğu öğrenilmiştir. Darbe bildirgesinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), yönetim ve idareyi ele geçirme gerekçesi şeklinde demokrasinin düşmüş olduğu kötü duruma ve kardeş çatışmalarının bitmesi gerektiği konusuna vurgu yapmıştır. Yayınlanmış olan bildiri darbenin tarafsız olduğunu önemli bir şekilde ifade etmiştir. İstanbul ve Ankara’da darbe, aydınlar tarafınca sevinç ve mutlulukla karşılanmıştır. Diğer şehirlerde ise darbe girişimine karşı hiçbir tavır gösterilmemiştir (Zürcher, 2000: 351).

1960 yılında gerçekleştirilen darbe, emir komuta zincirinin haricinde gerçekleştirilmiş olan ilk darbe girişimidir. Daha sonrasında 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde bir darbe girişimi daha gerçekleştirilmiştir. Ancak bu darbe girişimleri, küçük rütbeye sahip olan askeri personeller haricinde “Yüksek Komuta Kademesi” tarafınca gerçekleştirilmiş olan darbelerdir. Farklılığın önemli nedenlerinden bir tanesi de Yüksek Komuta Kademesi’nin TSK’nın karakterini dönüştürdüğü ve 1960 yılından itibaren kendisi adına belirlediği roldür (Ahmad, 2019: 147).

1960 Darbesi, Türkiye tarihinde önem arz eden dönüm noktaları arasında yer almaktadır. TSK siyasi gidişatı yönlendirmiş ve sivil yönetime müdahalede bulunmuştur. Bunun haricinde Darbeyi gerçekleştirmiş olan cunta, yapmış oldukları darbe girişimini “2. Cumhuriyet” şeklinde adlandırmıştır (Çelik, 2008: 72). 27 Mayıs hadisesine yönelik Tanör (2017: 364) terim olarak “müdahale” veya “hareket” kelimelerini kullanmıştır. Bunun sebebi Tanör’e göre, 27 Mayıs hadisesine devrim, ihtilal, inkılap, darbe, isyan ya da cuntacılık söylemleri politik yargı barındırmaktadır. Aynı konuya yönelik Çelik (2008: 72)’e göre, kullanılması en uygun olan kelime “müdahale” denmesidir. Bunun sebebi, Çelik’e göre darbe söylemi kullanılamamaktadır, gerçekleşmiş olan 27 Mayıs olayı, tüm müdahalenin tesirini anlık bir şekilde göstermemektedir. İhtilal terimi de kullanılmaması gereken terimler arasında yer almaktadır. Bunun sebebi, ihtilal, rejim farklılığını barındırmaktadır. Ancak çalışmanın kalan bölümlerinde genellikle kullanılmış ve kabul edilmiş olan darbe kelimesini kullanmak konusunda herhangi bir sakınca görülmemiştir (Çelik, 2008: 72).

Demokrat Parti (DP)’nin muhalefeti yıkmaya çalışması, üniversite öğrencilerinin faaliyetlerini sertçe bastırmaya çalışması, sert sıkı yönetim uygulamaları, orduyla aydınlar arasında bir ittifak kurulmasını ve kamunun Menderes’ten uzaklaşmasını sağlamıştır. DP, bilhassa idarenin son 2 yılında antidemokratik faaliyetleri işleve sokarak muhalefeti ekarte etme çabası göstermiştir. Bu çabalardan en önemli olanı tahkikat komisyonunun kurulmasıdır. DP grubu muhalefetin yıkıcı faaliyetlerine karşılık olarak 7 Nisan 1960’ta bir komisyon oluşturulması yönünde karara varmıştır. Alınmış olan karara karşılık olarak DP içerisinde eleştiriler olmuş ancak Menderes’in alınan tahkikat komisyonu oluşturulması kararına ısrarcı davranması üzerine muhalefet meclisi terk etmiştir (Karpat, 2019: 266). Sert tartışma ve çatışmalara maruz kalınmasına rağmen 27 Nisan 1960’ta tahkikat komisyonu, muhalefetin yok edici eylemlerine karşılık olarak oluşturulmuştur. Komisyona tüm toplantıları yasaklama, matbaaları kapatma, gazeteleri toplama kısaca muhalefeti ekarte etmek için devletin verdiği bütün araçlardan yararlanma yetkisi verilmiştir. Alınan kararlara karşı çıkılması durumunda 1 yıldan 3 yıla kadar cezalandırma yetkisi yüklenmiştir. Yapılmış olan aşırılık ve eylemlere karşılık olarak DP tarafından da itirazlar gelmiş olmasına rağmen, uygulama ve faaliyetleri durdurmak konusunda başarısız olunmuş ve böylelikle bütün bu yaşanan olaylar darbeyle sonuçlanmıştır (Sevinç, 2017: 126).

27 Mayıs 1960’dan sonra iktidara gelmiş olan askeri idare, DP’nin uygulamaya koyduğu Atatürk devrimlerine karşılık olarak iddia edilen düzenleme ve yenilikleri yok etmiştir. Laiklik ve milliyetçilik ilkeleri böylelikle eski önemine yeniden kavuşmuştur. DP’nin yürürlüğe koyduğu ekonomik politika ve ilkelerin birçoğu iptal edilmiş ve durdurulmuştur. Bununla beraber, devletin içerisinde yer aldığı ekonomik kötüye giden durum, Menderes’in almış olduğu ekonomik desteklere ve dış ilişkiler konusunda gerçekleşmiş olan askeri yardımlara bağlanmıştır. Askeri yönetim

yönetime gelinmesinden sonra bazı yenilik ve güncellemeler uygulamaya koymuştur. Yapılmış olan yenilikler, başlangıç zamanında belirtilmiş olan devleti sivil yönetime bırakma ve demokrasiyi yeniden kurmaktan uzak bir hal almıştır. Askeri cunta, geçici olmasının yanı sıra kalıcı olma amacı gütmüştür. Darbe girişimini gerçekleştirmiş olan askerlerden kimileri, hükümetin ekonomik çöküntüde olan halinden kurtulması amacıyla bazı devlet düzenlemeleri yapılması konusunu teşvik etmiştir. Böylelikle toplumsal adalet yerini kuvvetli milliyetçi söylemlere bırakmaya başlamıştır (Karpaz, 2019: 268).

1961 Anayasası, temel hak ve özgürlükler noktasında önemli düzenlemeleri yapmış olmasına rağmen din özgürlüğü konusunda yeterli düzeyde değildi. Bunun nedeni askeri müdahalenin temel gerekçelerinden birinin Demokrat Parti’nin din konusundaki yumuşak tavrı olarak gösterilmesiydi (Sadoğlu ve Okutan, 2008: 92). Darbe sonrası oluşturulan anayasanın 19. maddesi ve 1965 yılında çıkarılan siyasi partiler kanunu ile bireylerin ve partilerin dini siyaset malzemesi yapmaları yasaklanmıştır (Toprak, 2000: 316). Ayrıca 1961 Anayasası içerisinde yer alan 154. Maddede, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’na yönelik aşağıda belirtilen ibarelere yer verilmiştir; “MADDE 154.- Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.” (T.C. Anayasası, 1961). Bahsedilen maddeye dayanılarak “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 Sayılı Kanun” 1965’te yürürlüğe girmiştir. DİB’nin teşkilat yapısını kapsamlı bir şekilde belirlemekte olan, görev ve yetkilerini düzenlemekte olan 633 sayılı kanun içerisinde DİB’in merkez ve taşra yapılanmasına farklı birimler eklenmiş ve mevcut yapılarına tekrardan yapılanması ve düzenlenmesi gibi oldukça önemli ve kapsamlı yeniliklere yer verilmiştir (Mutluer, 2014: 20). Bu yasa DİB’e Kur’an kurları açmak ve din görevlileri yetiştirmek görevi vermiş ve bu sayede DİB’e imam kadrosu verilerek din hizmetleri sınıfı oluşturulmuş ve din tamamen resmi bir nitelik kazanmıştır (Aliefendioğlu, 2001: 89).

Bu dönemde İslami kesim dine karşı kayıtsızlığın ve olumsuz tavrın sebebini Cumhuriyet Halk Partisi’nde görmüştür. Dolayısıyla halk dinin devlet tarafından dikkate alınmamasının nedeni olarak Cumhuriyet halk Partisi’ni suçlamıştır. Bu nedenle o dönem yapılan seçimlerde Demokrat Parti’nin devamı olarak gördükleri Adalet Partisi desteklemişlerdir (Sadoğlu ve Okutan, 2008: 96).

26 Ocak 1970 yılında Milli Nizam Partisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun batılılaşma girişimlerinin başlamasından sonra, kısa sürelerin dışında, çoğunlukla muhalefet olmuş İslamcıların yarattığı ilk önemli politik yapı olarak ortaya çıkmıştır. Milli Nizam Partisi, küçük esnaf, tacir ve sanayiciden meydana gelen İslamcılarının birleşerek oluşturmuş olduğu, İslami adalet ve eşitliği büyük sermaye düzenine karşılık olarak kullanıp nizamı sağlamayı amaç olarak edinen siyasi bir oluşumdur. Bünyesi içerisinde Nakşibendi Tarikatı, Nurculuk, Ticani Tarikatı, Kadiri Tarikatı ve Nakşibendi tarikatının bir dalı olarak nitelendirilen Süleymancılık benzeri farklı dini örgütleri kapsamıştır. 26 Ocak 1970 tarihinde kurulmuş olan Milli Nizam Partisi, ilk kongresini Ankara şehrinde 8 Şubat 1970’te gerçekleştirmiştir. Dini tarikat ve örgütlerin aktif bir şekilde siyaset sahasına katılım gerçekleştirmesi Milli Nizam Partisi sayesinde olmuştur. Milli Nizam Partisi’nin İslami adalet ve eşitliği sağlayabilmek adına uygulamaya yönelik programı ise şöyledir; “namussuzlukla ve üçkağıtçılıkla edinildiğine kesin inançları olan sermaye karşısında beş paralık olan itibarlarını yeniden kazanmak, İslami düzenin getireceği statik bir toplum yapısı içerisinde herkesin yerli yerini bildiği eski günlere ulaşmak, bankacılığı ve kredileri faiz yasağı ile sınırlamak, ekmekleriyle oynayan kapitalist patlamayı din devletinin dizginlerine vurmak” (Gözaydın, 2009: 41-42). Bu dönemde siyasi alana uzak duran veya uzak tutulan dini guruplar Milli Nizam Partisi sayesinde siyasi alanda görülmeye ve etkilerini arttırmaya başlamıştır (Kıvrak, 2020; Akkır, 2020: 133). Çoğu cemaat ve tarikatın bu sayede bünyesinde içeren Milli Nizam Partisi, 12 Mart 1971 yılında meydana gelmiş muhtıradan sonra “Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasa ile belirtilen lâiklik ilkesine aykırı davranışlarda bulunduğu yolundaki” iddialar nedeniyle Anayasa Mahkemesinin kararı ile kapatılmıştır (Resmî Gazete: Anayasa Mahkemesi Kararları, 14 Ocak 1972: 2-5; Sarıbay, 2004: 579; Gözaydın, 2009: 41-42; Çaha ve Baykal, 2017).

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, Osmanlı Devleti’nden devralmış olduğu modernleşmeyle beraber pek çok alanda yenilikler yapmıştır. Atatürkçü ideoloji çerçevesinde biçimlenen bu modernleşme ve yenilik çalışmaları arasında din kavramının konumu ayrı bir yerde olmuştur. Din, Atatürk ilkelerini takip eden kişilerin denetimine almaya çalıştığı ancak bunu yaparken de aşırıya kaçmış olduğu bir kavram olmuştur.

27 Mayıs 1960’da Alparslan Türkeş tarafınca radyoda okunmuş olan bildiriyle beraber bir darbe girişimi olduğu öğrenilmiştir. Darbe bildirgesinde TSK, yönetim ve idareyi ele geçirme gerekçesi şeklinde demokrasinin düşmüş olduğu kötü duruma ve kardeş çatışmalarının bitmesi gerektiği konusuna vurgu yapmıştır. 1960 Darbesi, Türkiye tarihinde önem arz eden dönüm noktaları arasında yer almaktadır. TSK siyasi gidişatı yönlendirmiş ve sivil yönetime müdahalede bulunmuştur. Bunun haricinde Darbeyi gerçekleştirmiş olan cunta, yapmış oldukları darbe girişimini “2. Cumhuriyet” şeklinde adlandırmıştır.

27 Mayıs 1960’dan sonra iktidara gelmiş olan askeri idare, DP’nin uygulamaya koyduğu Atatürk devrimlerine karşılık olarak iddia edilen düzenleme ve yenilikleri yok etmiştir. Laiklik ve milliyetçilik ilkeleri böylelikle eski önemine yeniden kavuşmuştur. DP’nin yürürlüğe koyduğu ekonomik politika ve ilkelerin birçoğu iptal edilmiş ve durdurulmuştur. Bununla beraber, devletin içerisinde yer aldığı ekonomik kötüye giden durum, Menderes’in almış olduğu ekonomik desteklere ve dış ilişkiler konusunda gerçekleşmiş olan askeri yardımlara bağlanmıştır.

Darbe sonrası yapılan anayasanın 19. maddesi ve 1965 yılında çıkarılan siyasi partiler kanunu ile bireylerin ve partilerin dini siyaset malzemesi yapmaları yasaklanmıştır. DİB’in teşkilat yapısını görev ve yetkilerini düzenleyen 633 sayılı kanun çıkarılmıştır. Kanun ile DİB’in merkez ve taşra yapılanmasına farklı birimler eklenmiş ve mevcut yapıları tekrar düzenlenmiştir. DİB’e Kur’an kursları açmak ve din görevlileri yetiştirmek görevi verilmiş ve ayrıca DİB’e imam kadrosu verilerek din hizmetleri sınıfı oluşturulmuş ve dine tamamen resmi bir nitelik kazandırılarak din ve din hizmet devletinin tekeli altına girmiştir. Bu sayede din ve bu bağlamda din hizmeti devletinin tamamen denetimine sokularak dinin siyasi alanda kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Fakat bu konuda devletin başarılı olduğu söylenemez. Din ve din hizmeti devletinin yükümlülüğü altına sokulurken bir takım dini cemaatler güçlenmeye devam etmiştir.

Bu dönemde islamci parti kimliği ile kurulan Milli Nizam Partisi’nin siyasi ömrü çok kısa olmuş ve laiklik karşıtı odakları içinde bulundurduğu ve laikliğe aykırı eylemleri nedeniyle kapatılmıştır. Milli Nizam Partisi’nin kapatılması din devlet ilişkilerine farklı bir boyut getirmiş ve dinin siyasi alanda kullanımı karşısında siyasi partilere bir uyarı niteliğinde Anayasa Mahkemesi bir karara imza atmıştır.

Kaynakça

- Adam, B., ve Katar, M. (2005). Dinler tarihi. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.
- Ahmad, F. (2019). Modern Türkiye'nin oluşumu. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akkır, R. (2020). "Türkiye’de din ile siyaset ilişkisi bağlamında Milli Nizam Partisi". *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi* / 3, 115-138.
- Aktel, M. (2003). Küreselleşme ve türk kamu yönetimi, Asil Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Aliefendioğlu, Y. (2001). “Laiklik ve laik devlet”, Laiklik ve demokrasi, Der. İbrahim Ö. Kaboğlu, Ankara: İmge kitabevi.
- Avcı, İ., ve Köroğlu, A. (2021). Dindarlığın helal gıda satın alma niyeti üzerindeki etkisinde helal gıdaya yönelik bilgi ve helal gıdaya verilen önemin aracılık rollerinin incelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(2), 360-380.
- Aygen, M. (2019). Din, devlet ve siyaset ilişkisi üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(18), 516-536.
- Başgil, A. F. (2007). Din ve laiklik. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Çaha, Ö. ve Baykal, Ö. (2017). Milli Görüş Hareketinin kuruluşu: Türk siyasetinde Milli Nizam Partisi deneyimi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 19 (3) , 788-806.

- Çelik, A. (2008). 1960 sonrasında Türkiye'de din eğitimi. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (29), 71-84.
- Çifçi, O. Z., ve Erdem, H. (2013). İslam siyaset tarihinde din ve devlet ilişkisi. İstem (22), 117-129.
- Daver, B. (1969). Siyaset bilimine giriş. Ankara: Doğan Yayınevi.
- Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE, Sayı 22, ss. 37-50).
- Eryılmaz, B. (2000). Kamu yönetimi. Kocaeli, Umuttepe Yayınları, 6.
- Gözaydın, İ. (2009). Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde dinin tanzimi. İstanbul: İletişim.
- Gözler, K. (2016). Anayasa hukukunun genel esaslarına giriş. Bursa: Ekin.
- Grill, G. (2017). The nature and development of the modern state. Palgrave.
- Güler, İ. (2001). Dünyanın başına gelen derin sapkınlık: Dünyevileşme. İslamiyet, IV (3), 35-58.
- Hafızoğulları, Z. (1997). Laiklik inanç, düşünce ve ifade hürriyeti. Ankara: US-A Yayıncılık.
- Haldun, I. (1977). Mukaddime I (Cilt I). (T. Dursun, Çev.) Ankara: Onur Yayınları.
- Kapani, M. (2014). Politika bilimine giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2019). Türk siyasi tarihi siyasal sistemin evrimi. (C. Elitez, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kıvrak, E. (2020). Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve kuramsal bir değerlendirme. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 6 (12) , 133-153.
- Köktaş, M. E. (1997). Din ve siyaset siyasal davranış ve dindarlık. Ankara: Vadi Yayınları.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mutluer, N. (2014). Yapısal, sosyal ve ekonomi politik yönleri ile diyanet işleri başkanlığı. S. Özçelik içinde, Sosyo-ekonomik politikalar bağlamında diyanet işleri başkanlığı kamuoyunun diyanet'e bakışı tartışmalar ve öneriler. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Niyazi, M. (2015). Türk devlet felsefesi (10. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Outhwaite, W. (2008). The Blackwell dictionary of modern social thought. Blackwell Publishing.
- Özek, Ç. (1980). Devlet ve din. Ada.
- Özipek, B. B. (2006), Devlet, (Ed: Mümtaz'er Türköne), "Siyaset", Lotus Yayınevi, 4. Baskı, Ankara.
- Resmî Gazete, (14 Ocak 1972), Anayasa Mahkemesi Kararları, Sayı: 14072. http://www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/1%20MNP/MNP%201972%20Kapat%C4%B1lma%20Karar%C4%B1%20Resmi%20Gazete.pdf (Erişim: 05. 01. 2023).
- Sadoğlu, H., ve Okutan. M. Ç. (2008). 1960'larda Türkiye'de din, siyaset ve demokrasi: Muhafazakarlıktan İslamcılığa, https://isamveri.org/pdfdrg/D02703/2008_14/2008_14_SADOGLU_OKUTAN.pdf, (Erişim Tarihi: 25.08.2023).
- Sambur, B. (2009). Türkiye'de din özgürlüğü, laisizm ve resmi ideoloji. Liberal Düşünce, 14(55), 41-59.
- Sarıbay, A. Y. (2004), "Milli Nizam Partisinin Kuruluşu ve Programının İçeriği", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık, (Edit: Yasin Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sevinç, M. (2017). Türkiye'de anayasal düzen: 1920-2012. F. Alpkaya, & B. Duru içinde, 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- T.C. Anayasası. (1961). 1961 Anayasası, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>, (Erişim Tarihi: 27.04.2023).
- Tanör, B. (2017). Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri (1789-1980). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Toprak, B. (2000). "Türkiye'de dinin denetim işlevi", Türkiye'de politik değişim ve modernleşme. Derleyen: Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Tümer, G. (1987). Çeşitli yönleriyle din. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 28(1), 213-267.
- Uslu, Ş. (2004). Laiklik-din ilişkisi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(16), 235-250.
- Yüksel, E. (1999). Din fenomeni. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 0(1), 79-110.
- Zürcher, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin tarihi. (Y. S. Gönen, Çev.) İstanbul: İletişim

Weber, M. (2012). Ekonomi ve toplum. Yarn.

Extended Abstract

Aim and Scope

The relations between religion and political power have played an active role in social and political life for centuries and have been formed in various ways according to the social structure of that period at various times in history and have different characteristics. The state of the connection between religion and the state in the early stages, the accumulations coming from different regions in the historical process, affected the structures of social life both in terms of civilization and culture, and caused the political institutions to change. These radical changes and innovations in the structure of the state have led to the emergence of different forms of administration and have led to the existence of various state typologies in religion and state relations.

Methods

The aim of this research is to evaluate the relations between religion and state in the Republic of Turkey between 1960 and 1971. For this purpose, previous researches and studies on the subject were examined using the literature research method.

Findings

The relations between religion and political power have played an active role in social and political life for centuries and have been formed in various ways according to the social structure of that period at various times in history and have different characteristics. The links between religion and the state are characterized as an embodied situation rather than a religious order within the context of social and political situations. Since religions also influence this world, they strive to influence social reality and have their imaginations affect this world. In addition, religion and politics can both support and conflict with each other.

Conclusion

The military administration, which came to power after May 27, 1960, destroyed the regulations and innovations that were claimed in response to the Atatürk revolutions put into practice by the DP. The principles of secularism and nationalism thus regained their former importance. Many of the economic policies and principles put into effect by the DP were canceled and stopped. However, the deteriorating economic situation in which the state was involved was attributed to the economic support Menderes received and to the military aids in foreign relations.

With the 19th article of the post-coup constitution and the law on political parties enacted in 1965, individuals and parties were prohibited from making religious political material. Law No. 633 was enacted, which regulates the organizational structure, duties and authorities of the DIB. With the law, different units were added to the central and provincial structuring of the DIB and their existing structures were rearranged. The DIB was given the task of opening Qur'an courses and training religious officials, and the religious services class was created by assigning imams to the DIB, and religion and religious services were monopolized by the state, giving religion a completely official character.